A hazai zöldség- és gyümölcságazat fejlődési kilátásai

Erdész Ferencné

Kulcsszavak: termelés, versenyképesség, szervezettség, kilátások, fejlesztési feladatok.

Összefoglaló megállapítások, következtetések, javaslatok

A magyarországi zöldség- és gyümölcságazat felkészülése az uniós csatlakozásra nem volt igazán eredményes, uniós tagságunk eddigi tapasztalatai, eredményei is felemásak. A csatlakozásnak eddig több a negatív, az ágazat jövőjét veszélyeztető következménye, mint a pozitív hozadéka. A korábbi gyengeségek – alacsony szervezettség, elavult műszaki színvonal, hiányos logisztikai rendszerek, elaprózott birtokstruktúra, szélsőségesen differenciált termelési (gazdálkodási) színvonal – következtében itthon piacvesztés, strukturális feszültségek jöttek létre. Későn és lassan indult meg a gazdák összefogása, együttműködése, értékesítő tevékenységük megszervezése. A termelők gyenge piaci alkuereje kedvezőtlenül befolyásolta mind az értékesítést, mind a jövedelmezőséget. A magyar zöldség- és gyümölcságazat versenyképessége vegyes képet mutat: az erősségek mellett számos gyenge pont található, melyek veszélyeztetik a piacra jutási esélyeket. Az ágazat szerkezetátalakítása nem fejeződött be; a jelenlegi helyzet nem hasonlítható az évtizedeken át piacgazdaságon edződött nyugat-európai országokéhoz.

A piaci verseny erősödése, a kereslet-kínálat összhangjának hiányosságai, az új piaci körülményekhez való alkalmazkodás a változtatások sorát igényli. A zöldség- és gyümölcságazat fejlesztése azért indokolt, mert a közép-európai régió más országaihoz viszonyítva Magyarország jó adottságokkal rendelkezik. Mindkét ágazat egyik erőssége lehetne a kiterjedt belső piacra termelés. Lehetőséget jelent a biotermékek, különlegességek, „hungarikumok" termelése, a réspiacok igényeinek kielégítése. Egyelőre azonban versenyhátrány érvényesül, és számolni szükséges azzal, hogy az elkövetkező években tovább nő a friss áruk behozatala. Nemzeti, fogyasztói és gazdálkodói érdek, hogy mindkét ágazat 2013-ig a kívánatos fejlődési pályára álljon. Ennek eléréséhez azonban sok a teendő, több innováció, fejlesztés, eredményesebb együttműködés szükséges. Forrást a fejlesztésekhez az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program támogatásai nyújthatnak.

Bevezetés

Míg a globális zöldség- és gyümölcstermelés egyenletes ütemben nő az EU-ban és másutt, a hazai mind inkább elszakad ettől a trendtől. A világpiacon új szereplők jelentek meg, akik nagy mennyiségben előállított, olcsó termékeikkel kíméletlen versenyre kényszerítik a lassan reagáló régieket. Az európai piac minden korábbinál vonzóbbá vált a Távol-Kelet, valamint a déli félteke fejlett és fejlődő országai számára, ezért az öreg kontinens zöldség- és gyümölcstermelőire nehezedő nyomás vélhetően tartós marad a közeljövőben is (*Baas, 2004*). A fogyasztás szerkezete az egészségesebbnek tartott táplálkozás felé mozdult el, így a zöldség- és gyümölcsfé-

lék fogyasztásának további növekedésével lehet számolni.

Az Európai Unió a világ legnagyobb frissgyümölcs és -zöldség importőre, s mint ilyen, piaci lehetőséget jelenthet a magyar termékek számára is. A világ frissgyümölcs-importjának csaknem fele az EU-tagországokat érinti, Nyugat-Európa különösen jó piaca az EU-ban nem termelhető déligyümölcsöknek és a szezonon kívüli termékeknek. A hazai lehetőségek mérlegelésekor fontos szempont, hogy az EU-27 tagállamok mindössze egyharmada önellátó gyümölcsből és zöldségfélékből, a többi tagország nettó importőr. Az EU piacán keresett gyümölcs- és zöldségfajok jelentős része hazánkban is versenyképesen termelhető. Az Unió közös piaci szabályozása a termelést adminisztratív eszközökkel nem korlátozza, a hazai kibocsátás a piaci lehetőségek függvényében szabadon növelhető.

A hazai zöldség- és gyümölcságazat helyzete

Magyarországon a zöldség- és gyümölcstermelés több ezer családnak jelent megélhetést, kiegészítő jövedelemforrást. Fontos szerepet játszik a vidéki népesség foglalkoztatásában, jövedelemszerzésében, a ház körüli tevékenységben. A két ágazat együttesen a mezőgazdaság termelésértékének 10-12%-át adja, az élelmiszergazdaság exportárbevételéhez pedig 17-19%-kal járul hozzá, átlagos években. A magyar termelők az EU-csatlakozással, a piacnyitással, az uniós és harmadik országokból érkező importáru térhódításával nehéz helyzetbe kerültek. A belföldi túlkínálat, vagy éppen a kínálat hiánya és az import olcsósága a gyengén szerveződött hazai piacon nyilvánvalóvá tette a hatékonyságbani lemaradást. A gyenge versenyképességet tükrözi a termelési költségek magas és a realizált jövedelmek alacsony szintje, továbbá a termelés ingadozása. Magyarország nettó importőr friss gyümölcsökből. A zöldségfélék nettó exportőri szerepe – az import határozott növekedése mellett – egyelőre nincsen veszélyben. A csatlakozás után különösen az egzotikus gyümölcsök, a dinnye, a paradicsom és a csemegeszőlő behozatala nőtt meg. A feldolgozott termékek kivitele értékben kevéssé ingadozó és mérsékelten növekvő tendenciát mutat. Főbb tartósított exporttermékek: csemegekukorica, zöldborsó, uborka, paradicsom és fűszerpaprika-őrlemény, gomba, szárítmányok, almalé-sűrítmény, ivólevek és befőttek.

A hazai termésátlagok európai összehasonlításban alacsonyak, számos termék esetében legalább 30-40%-kal növelni kell a hektárhozamokat, amihez korszerű eszközökre, termesztési módszerekre, de legfőképpen az öntözés kiterjesztésére van szükség. Versenyben maradásunkhoz el kellene érni almából a 30-40 tonna, körtéből a 20-25 tonna, meggyből a 12 tonna, kajsziból a 15 tonna, őszibarackból a 20 tonna, ipari paradicsomból a 60-70 tonna, görögdinnyéből a 40-50 tonna hektáronkénti termést.

A zöldség- és gyümölcstermelésben ágazati sikerekről 2007-ben nehéz beszélni, első helyen említve a kedvezőtlen időjárási viszonyokat. Egész Európát sújtotta a vízhiány és az aszály, de hazánkban ráadásul a kora tavaszi fagyok is súlyos károkat okoztak. Hazánkban a kertészeti termelésben kimagasló jelentőségű az öntözés, annál is inkább, mert a változó éghajlati hatásokra (pl. csapadékhiány, hőmérséklet-növekedés) a jövőben fokozott mértékben számíthat az ágazat. A szabadföldi termelés technológiai hiányosságokkal terhelt. A zöldségterületnek csupán egyharmada öntözhető (a gyümölcsültetvényeknél ennél is kevesebb), intenzív termelés az összterületnek kb. 10%-án folyik. Ennek ismeretében az ágazatfejlesztés egyik kulcskérdése a minél nagyobb felületen való öntözhetőség megteremtése. Az öntözött

terület nagyságát a jelenlegi 25-30%-ról legalább 80-85%-ra kell növelni. Az öntözés segíti vagy teszi lehetővé a magas szintű, biztonságos termelést, valamint a piac számára elviselhetetlen mennyiségi és minőségi termésingadozás csökkentését. A víz pótlásának alapvető eszköze a mikroöntözés, ezen belül a víztakarékos csepegtető öntözés folyamatos tápoldatozással kombinálva.

Az értékesítés szervezettségében nagy lemaradás mutatkozik, a kínálati koncentráció alacsony szintű. A globalizálódó piacon a zöldség- és gyümölcságazatnak a szervezett szakmai munka és az Európai Unió által is támogatott termelői szervezetek (TÉSZ-ek) tevékenysége jelent segítséget. A TÉSZ-ek létrehozása komoly előrelépés a termékpálya és különösen az értékesítés szervezésében, ám az elkövetkező években szükség van ezek további fejlesztésére és megerősítésére (ez számuk csökkenésével, de a forgalomból való részesedésük növekedésével jár), infrastruktúrájuk javítására. Fontos lenne, hogy több értékesítő szervezet szövetséget alkosson és összehangolja tevékenységét, amire már vannak példák. Az EU-csatlakozás és a nemzeti támogatás együttes hatására 2005-re 100 db TÉSZ alakult, de felszámolások és beolvadások hatására 2007 végére számuk 57-re csökkent, illetve 2 új szervezet alakult. Így a véglegesen elismert értékesítő szervezetek száma a korábbi 7-ről 9-re nőtt. Jelenlegi ismeretek szerint a TÉSZ-ek által összefogott árualap nem változott számottevően a 2006. évhez képest, áruforgalmuk mintegy 28 milliárd forintra tehető, piaci részarányuk a hazai zöldség- és gyümölcsértékesítésből csak mintegy 15%. Az ország zöldség-, gyümölcstermelő régióiban mindenütt létrejöttek TÉSZ-ek, mégis a termelői összefogás aránya eddig nem mutatta az elvárt koncentrációt (30-40%-os rész az értékesítésből).

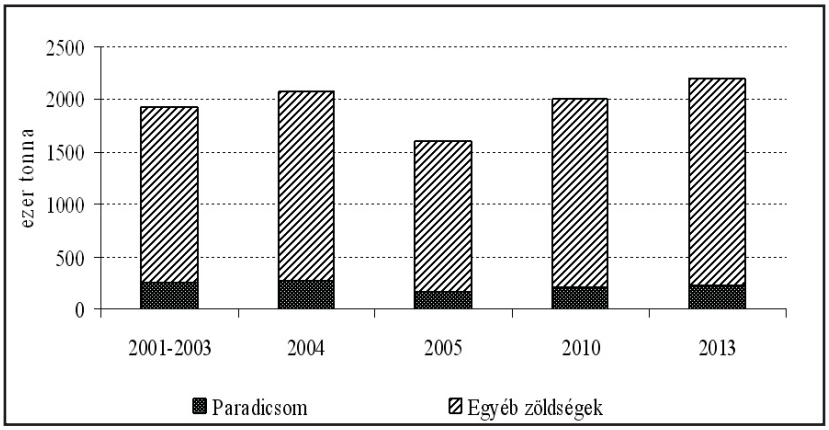
Zöldségtermelés

A kedvezőtlen piaci folyamatok miatt a szántóföldi zöldségfélék vetésterülete a 2004. évi 104 ezer hektárról 90 ezer hektárra, a hajtatófelület 6,3 ezer hektárról 5,7 ezer hektárra csökkent 2007-re (ebből mintegy 3 ezer hektár az állandó vázzal épített fóliaház, a többi váznélküli takarás, és 100 hektár körüli az üvegház). A legnagyobb mértékben a paradicsom vetésterülete csökkent (az előző öt év átlagának 49%-át érte el). A szabadföldi paprika területe 23, a fűszerpaprikáé 57%-kal csökkent, míg a zöldborsóé 6, a csemegekukoricáé 7%-kal növekedett 2006-hoz képest. Az összes zöldségtermés is kevesebb lett 2007-ben, az előzetes adatok szerint 1,8 millió tonna, szemben a 2004. évi 2 millió tonnával. Ezen belül a hajtatott zöldség mennyisége mintegy 460 ezer tonnát ért el.

A kibocsátás szinten tartása (kb. 1,8 millió tonna) stabil feldolgozóipari háttérrel lehetséges – a pénzügyi gondok azonban egyelőre beárnyékolják az ágazat jövőjét. A zöldségfélék vetésterületének 60%-át az „ipari" zöldségek (csemegekukorica, zöldborsó, paradicsom, uborka) teszik ki. Az összes zöldségtermés mintegy fele kerül a feldolgozóiparhoz. Az ágazat jövője szempontjából az ipari háttér fejlesztése tehát stratégiai kérdés. Optimista becslés szerint a termés mérsékelt növelésére is van esély 2010-2013-ra, 2,0-2,2 millió tonnáig. Ennek eléréséhez azonban egy komplett fejlesztési csomag, a belföldi fogyasztás növelése, a piaci háttér bővítése szükséges. Súlyosan érinti az ágazatot a bizonytalan feldolgozói háttér, ebből következően a kiszámíthatatlanul ingadozó hazai ipari alapanyag-előállítás is. Javulás az ipari háttér stabilizálódása után várható. A hazai zöldségtermelés alakulását a 2001-2013 közötti időszakban az 1. ábra mutatja.

I. ábra

A hazai zöldségtermelés változása

Forrás: KSH (2001-2003, 2004, 2005) és az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályán készült előrejelzés
Megjegyzés: fűszerpaprikával együtt.

A mintegy 85-90 ezer hektár szántóföldi zöldségtermelés mellett a nagyobb és biztonságosabb hozamok elérése, illetve a tenyészidőszak meghosszabbítása érdekében kétszeresére kellene növelni a fólia alatti hajtatófelületet (hideghajtatás), ezáltal a jó minőségű áru mennyisége jelentősen növekedne. Ez a beruházás tőkeigényes technikai fejlesztés, ezért fontos a versenyképesség javítását elősegítő energiatakarékos megoldások keresése, a geotermikus energia kertészeti hasznosítása. Legfontosabb hajtatott zöldségfajok a paprika, paradicsom és az uborka. Becslések szerint a termesztő létesítmények mintegy 60-65%-át fűtik geotermikus energiával. Az ágazat fejlődéséhez elengedhetetlen ezen energiaforrás szakszerű és környezetbarát kihasználása.

A melegigényes zöldségfélék (pl. ipari paradicsom, fűszerpaprika, konzervuborka) piacán a mediterrán országok dömpingáruja jelent mind nagyobb kihívást. A külpiacokon már ismert és bevezetett termékek (pl. az étkezési paprika, pritaminpaprika, görögdinnye, fokhagyma, konzervuborka, torma, termesztett gomba és egyes káposztafélék) eladását tovább kell növelni. Ezek mellett jó lehetőség van a spárga kivitelére, valamint a piaci rések kihasználásával salátafélék és hajtatott termékek exportjára.

Gyümölcstermelés

Gyümölcsfélékből az 1 millió tonna körüli, kiemelkedően magas, 2004. évi termés 30%-kal haladta meg a 2005. évit és az EU-csatlakozás előtti ötéves időszak átlagát. Be kell látni, hogy (átlagos évet tekintve) a távoli országokból érkező olcsó tömegáruval szemben a hagyományos hazai gyümölcsök (egyelőre) nem versenyképesek. A 2007. évi rendkívül gyenge termés tovább rontotta az ágazat helyzetét. Magyarországon még soha nem volt ennyire alacsony (becslés szerint 500 ezer tonna alatt) a termésmennyiség gyümölcsből, mint az elmúlt évben. A csökkenés 47%-ra tehető a korábbi évek átlagához képest (2000-2005. évek átlaga 807 ezer tonna). Sajnos, a volumen csökkenése az önköltség növekedésével, az export visszaesésével és az import növekedésével párosult. Az ágazaton belül az almatermelés a meghatározó. Míg 2006-ban 537 ezer tonna almát takarítottak be, ezzel szemben 2007-ben

csupán 214 ezer tonnát, ami mindössze 40%-a az előző évinek. Magyarországon az almatermőtájak közül a szabolcsi régiót sújtotta a legnagyobb mértékben a tavaszi fagy, sok helyen a kár mértéke elérte a 100%-ot. Az összesített térségi jelentések szerint a termésátlag 80%-kal maradt el az országos átlaghoz képest. Az ország középső része, illetve az északi régiók jelentős hányada 50-80% közötti kárt szenvedett. Ezzel együtt a dunántúli és az alföldi almások jó minőségű termése – 5-10%-os fagykár ellenére – általában fedezte a hazai friss fogyasztási igényeket (14,7 kg/fő/év). A keresleti piac hatására az árak 2007-ben magasra szöktek (az alma termelői ára a nagybani piacon átlagosan 68-104%-kal magasabb volt az előző év azonos időszakához képest), miközben az ágazatnak az import növekedésével is meg kellett küzdenie.

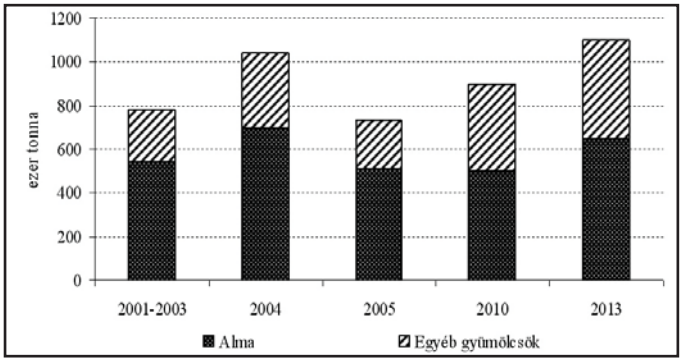
A gyümölcságazatot számos fejlesztés mellett az ültetvények elöregedése és az alapanyaghiány fenyegeti. Az ültetvények korszerűsítése (beleértve az ültetvénykivágás támogatását) mellett az intenzív termesztés ösztönzése lehet a főirány. Versenyben maradásunkhoz nélkülözhetetlen a piacközpontú fajtaszerkezet kialakítása, a termelési színvonal emelése, az önköltség csökkentése, a frisspiaci kínálat növelése, az árukezelés, tárolás korszerűsítése, valamint a környezetbarát integrált termelés elterjesztése.

A termelés korszerűsítése mellett a piac bővítése a legfontosabb ágazati feladatok egyike. Az EU piacokon az alma és az őszibarack nehezen adható el, ugyanakkor a meggy jelenlegi pozíciója előreláthatóan megőrizhető. Kedvezőnek mondhatók a körte, kajszi, cseresznye, szilva, egyes bogyós gyümölcsök és a dió kilátásai. Jó eredmények érhetők el a feldolgozott gyümölcsök (almalé-sűrítmény, meggybefőtt, lekvárok, dzsemek, gyorsfagyasztott készítmények stb.) kivitelében. A gyümölcslé alapú italok, újdonságok iránti kereslet folyamatosan növekszik.

A belföldi fogyasztás árualapja a termelés szinten tartásával megtermelhető, ami kb. *700-800 ezer tonna gyümölcsmennyiséget jelent.* S bár a csatlakozás utáni nehézségek miatt átmenetileg ezzel a csökkent termeléssel lehet számolni, *fejlesztéssel van remény a hazai gyümölcstermelés szinten tartására vagy 1 millió tonnát meghaladó növelésére.* Ezt a törekvést segíti az ültetvények korszerűsítése, az intenzív technológiák alkalmazása, az öntözés fejlesztése, a jelenleginél hatékonyabb ápolási és betakarítási munkák elvégzése, a nagyobb termésátlagok elérése stb. (2. ábra).

2. ábra

A hazai gyümölcstermelés változása

Forrás: KSH (2001-2003, 2004, 2005) és az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályán készült előrejelzés (2010, 2013)

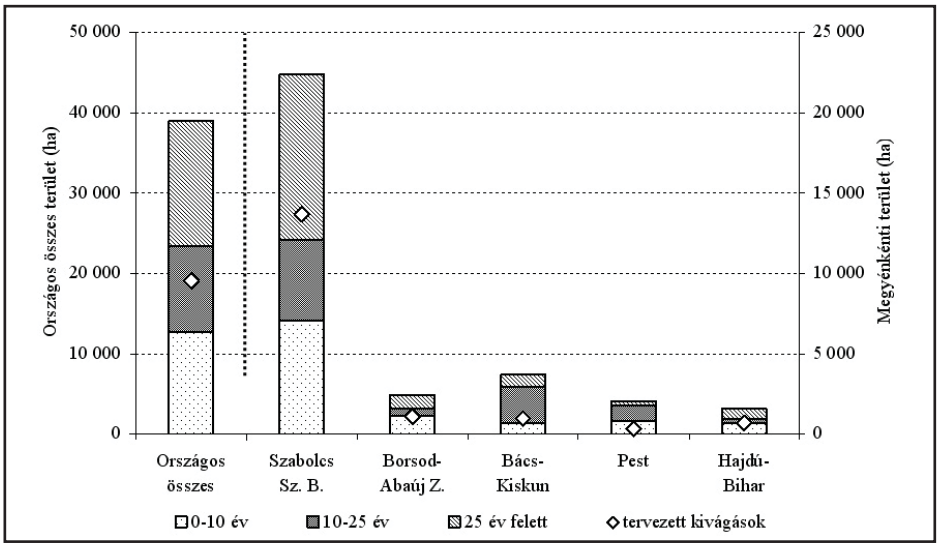
A jelzett mennyiségből 400-500 ezer tonna hazai fogyasztásra, ugyanennyi feldolgozásra (ebből 300-350 ezer tonna alma), 50-100 ezer tonna gyümölcs pedig exportra kerülhet. A termékszerkezet az alma részarányának csökkenése következtében a csonthájasok növekedését mutatja.

Legfontosabb gyümölcsfélénk, *az alma helyzete tipikusnak mondható:* van belföldi kereslet, emellett exportárualap is rendelkezésre áll (kivétel a fagykáros 2007. év), az ágazat mégis évek óta értékesítési nehézségekkel küzd, aminek elsődleges oka az elavult fajtaösszetétel, az ültetvények elöregedése, a minőség ingadozása, valamint a termésmennyiség kiszámíthatatlansága. A 25 éves vagy ennél is idősebb almások az összes ültetvényterület közel 40%-át teszik ki.

Az ipari feldolgozásra kerülő alma (az összes termés több mint fele) átvételi ára sok esetben a termelési költségeket sem fedezi, mert a sűrítmény világpiaci ára a kínai dömping miatt alacsony. Ennek tükrében a várható árualapot nehéz megbecsülni, ám a probléma súlyosságát jelzi, hogy maguk a termelők 2010-ig összesen 19,1 ezer hektár (csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több mint 13 ezer hektár), a meglévő almaültetvények 49%-ának felszámolását helyezték kilátásba (*Szabó, 2004*). Az új ültetvényeket továbbra is hagyományos almatermelő vidékeinken telepítik. A termelés kétharmadát még mindig az északkeleti megyék adják, ahol a tízévesnél fiatalabb almások aránya változatlan (3. ábra).

3. ábra

Az almaültetvények kor szerinti megoszlása és a kivágási szándék

Forrás: KSH és Alma és Egyéb Gyümölcs Szakmaközi Szervezet (ÉKASZ)

A 2008-2013 közötti időszak mindkét kertészeti ágazatban reménykedésre ad okot, mert az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program műszaki-, technikai- és technológiai fejlesztést, környezetgazdálkodást, komplex vidékfejlesztést elősegítő támogatási lehetőségeivel a zöldség- és gyümölcstermelés nemzetközi versenyképessége javulhat.

Az Európai Bizottság zöldség- és gyümölcsreformja 2008. év elején lépett érvénybe, fő célja a zöldség- és gyümölcsszektornak a területalapú kifizetések rendszerébe való beillesztése és az ártámogatások felszámolása, illetve a támogatásoknak a termeléstől való elválasztása.

Ennek értelmében az EU zöldség- és gyümölcspiaci rendtartásának reformja az ipari paradicsom, őszibarack és körte feldolgozói támogatását 2008-tól megszűnteti, de lehetővé teszi, hogy azt a tagállamok a termelőknek történelmi bázison, a termeléstől függetlenítve fizessék ki a jövőben. További cél az ágazat piacorientáltságának és versenyképességének növelése, a termelők jövedelemingadozásának csökkentése és a piaci válsághelyzetek megoldása. Emellett a reform továbbra is támogatja a termelők értékesítési szervezeteinek kialakítását és működtetését, továbbá kiemelt kérdésként kezeli a környezetvédelmet, valamint a zöldség- és gyümölcsfogyasztás népszerűsítését.

Fejlesztési lehetőségek

Az elmúlt években megkezdődött a zöldség- és gyümölcságazat stratégiai és strukturális fejlesztése. A TÉSZ-ek szerveződése mellett – a termelők tőkeszegénysége miatt – elmaradt az ágazat technikai, innovációs és logisztikai fejlesztése. Ebből következően az ágazat legfőbb érdeke a következő években a felzárkózás és a versenyképesség növelése. A fogyasztók és a feldolgozóipar jó minőségű, egészséges gyümölccsel, zöldséggel történő ellátása szorosan összefügg a hazai gyümölcsvertikum (szaporítóanyag-előállítás, termelés, feldolgozás, értékesítés) kölcsönös érdekeltségen nyugvó összhangjának megteremtésével és minőségi pályára állításával. A minőségi áru előállítását segíti az innováció, a technikai és technológiai fejlesztés. A minőségi termesztést befolyásoló főbb prioritások és fejlesztési területek a következők:

- A termőhelyi adottságok kiaknázása a különleges minőségek „hungarikumként" való megjelenítése érdekében.
- A minőség, a produktivitás és a termeszthetőség együttes figyelembe vétele a fajta megválasztásánál, a fajtacserénél, az ültetvények fajtatársításánál.
- Integrált- és környezetbarát termesztéstechnológiák (pl. biotermesztés) alkalmazása.
- Intenzív, hatékony és gazdaságos művelési rendszerek, termesztéstechnológiák használata, a versenyképességet növelő technikák megújítása.
- Fedett területek (fóliás hajtatás) fejlesztése, valamint a magyar termálenergia-kincs hajtatásban való hasznosítása.
- Az ágazatfejlesztés egyik kulcskérdése az éghajlati változásokhoz való alkalmazkodás, a minél nagyobb felületen való öntözhetőség megteremtése, a víztakarékos vízadagoló rendszerek alkalmazása.
- A betakarítás jobb szervezése, az árukezelés (válogatás, csomagolás) és tárolás, előhűtés, hűtés korszerűsítése, illetve az ezekhez szükséges műszaki feltételek biztosítása nélkülözhetetlen.

A versenyképesség csak a teljes termékpályán átívelően teremthető meg, ezért elkerülhetetlen a vertikális integráció, az együttműködés, a közös beszerzés és értékesítés megszervezése, a marketing tevékenység ösztönzése. A pozíció megőrzésének, javításának feltétele a naturális hatékonyság javítása, piacképes, lehetőleg speciális igényeket kielégítő, élelmiszerbiztonsági szempontból kifogástalan áru előállítása a keresett volumenben és versenyképes áron.

Forrásmunkák jegyzéke

(1) Baas, E. (2004): Rabobank view on Food and Agribusiness: 7. Fruits and Vegetables. Rabobank International, 52-56. pp. http://www.rabobank.com/far – (2) Erdész, F.-né (2007). A magyarországi gyümölcstermesztés helyzete és kilátásai. Agrofórum Extra 19., március 15. 3-6. pp. – (3) Erdész, F.-né (2007): A magyar gyümölcs- és zöldségpiac helyzete és kilátásai. Agrárgazdasági Tanulmányok 2007/1., Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (4) Erdész, F.-né (2007): Az alma világpiaci helyzete. Agrofórum, 12. sz. 10-12. pp. – (5) Kapronczai, I. et al. (2003): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (6) Kartali, J. et al. (2004): Főbb agrárágazatok piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén I. AKI Agrárgazdasági tanulmányok, 1. sz., Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (7) KSH (2002): AMÖ Gyümölcsültetvények Magyarországon, 2001. Budapest – (8) Nemzeti Agrár- és Vidékfejlesztési Kerekasztal **(**2004): Az ágazatok és termékpályák arányos fejlődésének helyreállítása Szakbizottság – Középtávú koncepció megalapozása (kézirat). – (9) Potori, N. *(szerk.)* – Udovecz, G. (*szerk.*) (2004): Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig. Agrárgazdasági tanulmányok 7. sz., Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (10) Tunyoginé Nechay, V. (2008): Jelentés a főbb hazai termékpályák 2007. évi piaci folyamatairól. (kézirat), Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest